

A TÁRSASÁG A SZABADSÁGJOGOKÉRT

ÁLLÁSPONTJA

A KÖZOKTATÁSBAN KÖTELEZŐEN VÁLASZTANDÓ ERKÖLCS- VAGY HITOKTATÁSRÓL

A TASZ álláspontja az alábbiakban foglalható össze:

- 1. Az állam világnézeti semlegessége alkotmányosan csak meghatározott tartalmú kötelező erkölcsstan-oktatással fér össze: egy demokratikus jogállam erkölcsi elveinek, vagy az erkölcsi érvelés és vita formális eszközeinek az átadásával. E kétféle tartalom tiszteletben tartja a polgárok lelkiismereti szabadságát és a szülők nevelési szabadságát.**
- 2. A lelkiismereti szabadság garanciarendszere az oktatásban kettős: csak az oktatott tartalom állami ellenőrzése és az oktatók megfelelő felkészítése jelenthet elegendő biztosítékot. Mivel az állam a hittan-oktatást nem tudja, és a lelkiismereti szabadsággal összhangban nem is akarhatja ellenőrizni, a legitim tartalmú erkölcsstan-oktatás hittannal való kiváltását nem engedheti meg.**
- 3. A választható hittan következtében a lelkiismereti szabadságot érő sérelem mellett a választási kényszer további terhekkkel is jár mind a gyerek, mind a szülő számára. Egyrészt a választás nem valódi, mert a választható alternatívák esetlegesek, körük zárt. Másrészt pedig a választás kötelező jellege miatt a lelkiismereti meggyőződésekre vonatkozóan arra jogosulatlanok vonhatnak le következtetéseket, ezeknek az érzékeny adatoknak a kezelése nem biztosított, a jogtalan gyakorlatok kialakulásának nincs biztosítéka. Mindez szükségtelen társadalmi nyomásnak teszi ki mind a szülőket, mind gyerekeiket.**

1. Az állami erkölcsoktatás legitim és illegitim céljai

Az ember lelkiismereti szabadságát és egyenlőségét tiszteletben tartó alkotmányos állam erkölcsileg semleges indokokkal igazolja a polgárokat terhelő jogi kötelezettségeket. Az erkölcsi semlegesség nem erkölcstelenséget jelent: az egyéni szabadságjogok és ezek egyenlőségének tisztelete maga is erkölcsi elv, a politikai moralitás egyik elve, ami az alkotmányosságot, a demokráciát, a jog uralmát, stb. igazolja. Ennek megfelelően az iskolának, legalábbis az adóból finanszírozott közoktatásnak a részét képező erkölcsoktatásnak a TASZ szerint kétféle alkotmányos tartalma lehet: (A) az alkotmányos demokrácia erkölcsi alapjainak átadása, (B) az erkölcsi meggyőződések melletti és elleni helyes érvelés formális eszközeinek gyakorlása. Egy helyesnek vélt magánerkölcs tartalmi elemeinek átadása (C) alkotmányosan nem igazolható.

A) A politikai közösség egészének érdeke, hogy az állampolgárok elsajátítsák a demokratikus jogállami erkölcs legfontosabb tartalmi elemeit, a demokrácia, a jogállamiság és az egyéni szabadságjogok tiszteletét – például megértsék a közteherviselés, a szólásszabadság, a választójog, a diszkrimináció tilalma stb. fontosságát. A demokratikus erkölcs tehát az alkotmányos demokrácia erkölcsi alapjait foglalja magában, melynek legfontosabb tartalmi elemei az egyenlőség és a szabadság tiszteletben tartása. E tartalmi erkölcsi rendszer kötelező oktatásának legitimációját tehát nem az adja, hogy a polgárok mekkora többsége vallja magáénak e nézeteket, hanem az, hogy a demokratikus jogállami intézmények és jogrendszer igazolása erre támaszkodik. A demokratikus jogállami rend alapjául szolgáló erkölcsi rendszer nem lép fel azzal az igénytel, hogy értékes és kevésbé értékes célokat fogalmazzon meg az egyének számára – arra tart igényt, hogy egy világnézetileg sokszínű közösségben óhatatlanul felmerülő konfliktusokat egy bizonyos módon rendezzék a közösség tagjai: az egyéni szabadság tiszteletben tartásával, demokratikus intézmények keretei között, jogállami szabályok segítségével.

B) Az állampolgári nevelés lényeges eleme lehet maga az erkölcsi vitára való nevelés – pl. a különböző adórendszerek igazságossága melletti és elleni, vagy a kegyes hazugság melletti és elleni érvelésre való képesség, vagy éppen a házasság lényegéről való különböző elképzelések közti választás. Ebbe a körbe sorolható az érett demokráciákra jellemző racionális erkölcsi érvelés módszereinek elsajátítása is – pl. annak képessége, hogy a saját erkölcsi felfogásunkat és a demokratikus erkölcs tartalmi elemeit meg tudjuk különböztetni. Az érvelés formális eszközeinek elsajátítása egyrészt azt a célt szolgálhatja, hogy saját választásai mellett az egyén képes legyen kiállni, azokat megvédeni mások kritikájával szemben, másrészt pedig azt, hogy a vélemények és nézetek pluralitásához az egyén ne viszonyuljon ellenségesen.

C) A lelkiismereti és nevelési szabadság tiszteletben tartásával egy világnézetileg sokszínű társadalomban nem fér össze az, hogy egy bárki – akár a többség – által helyesnek vélt magánerkölcs tartalmi elemeit állami, kötelező erkölcsoktatás órá keretei között oktassák. A

közoktatás propagandisztikus felhasználása egy adott magánerkölcsi meggyőződésrendszer terjesztésére több okból is sérti a lelkiismereti szabadságot:

- a tanulók számára az ő világnézetükre tekintet nélkül, közhatalmi eszközökkel (tankötelezettség) kötelezővé teszi egy övékétől esetleg eltérő, partikuláris magánerkölcsnek a befogadását (indoktrináció);
- a szülők számára ez megnehezíti, hogy a gyermeküket olyan világnézetre neveljék, ami különbözik mind a kötelező erkölcsstan, mind a rendelkezésre álló, választható hittan tartalmától;
- közpénzből, tehát minden adófizető pénzéből finanszírozza egy nem mindenki által osztott nézetrendszer terjesztését, azaz nincs tekintettel az adófizetők világnézetére sem.

A kötelező erkölcsoktatással járó terhek és költségek a legitim és illegitim tartalmú erkölcsoktatás esetében nem is egyforma súllyal esnek latba. Amikor az erkölcsstan-oktatás a magánerkölcsre összpontosít (**C**), az sértheti egyes tanulók lelkiismereti szabadságát, illetve szüleik neveléshez való jogát. Ezt a terhet nem indokolt elviselni (függetlenül attól, hogy történetesen ez egyesekre kisebb, másokra nagyobb terhet ró). A miénkkel versengő, attól különböző partikuláris magánerkölcsnek a kötelező oktatását csak a mi lelkiismereti szabadság által védett érdekeink megsértésével lehet érvényre juttatni. Ugyanakkor a legitim tartalmú kötelező erkölcsoktatással (**A, B**) járó terheket – amit értelemszerűen azok viselnek, akiknek fontosabb a saját, partikuláris erkölcsi meggyőződések tartalmi elemeinek elsajátítása – azonban indokolt mindenkinek viselnie. Az állampolgári nevelés célja ugyanis a demokratikus jogállam tekintélyének, a jog iránti tiszteletnek a kialakítása és fenntartása, és a kizárólag ezt a célt szolgáló erkölcsstan-oktatás nem valamely magánerkölcsi nézet elfogadását kényszeríti a tanulóra (szigorú értelemben tehát ilyenkor a tanulók lelkiismereti szabadságát nem is korlátozzák).

Amennyiben a világnézetileg elkötelezett közoktatás illegitim, úgy egy világnézetileg elkötelezett Alaptörvény sem ad elég alkotmányos alapot arra, hogy a szóban forgó világnézet a közoktatás része legyen. A '89-es Alkotmány elvei és szabályai azt a demokratikus erkölcsöt inkorporálták, amelynek elemei legitim részét képezhették a közoktatásnak (**A**). Az Alaptörvény azonban nem ilyen: a szövegéből kirajzolódó világnézet meglehetősen eklektikus ugyan, de jobbára partikuláris (pl. keresztény) erkölcsi felfogások halmaza. Az ennek megfelelő tartalommal megtöltött erkölcsstanoktatás tehát attól még illegitim marad, hogy az igazolása az Alaptörvényre, és annak világnézeti elkötelezettségére mutat vissza.

2. A legitim erkölcsstan-oktatás garanciái

Amennyiben egy állam úgy dönt, hogy legitim tartalommal kötelezővé teszi az erkölcsstan-oktatást (a demokratikus erkölcs tartalmára, illetve az erkölcsi érvelés elsajátítására irányul), akkor nem engedheti meg, hogy azt valamely illegitim tartalmú – tehát egy partikuláris erkölcsi nézetrendszer középpontba állító – stúdiummal (pl. hittannal) kiváltható legyen. Az erkölcsstan államilag kötelezővé tett oktatása ugyanis legitim cél esetén is csak akkor elfogadható, ha (A) az állam biztosítja a tananyag megfelelését a lelkiismereti szabadság szabta korlátoknak (a legitim tartalomnak), és (B) az oktatás személyi feltételei is garantálják e korlátok érvényesülését.

A) A kötelező erkölcsstan legitim tartalmának biztosítása állami oktatási hivatal, szakszerűséget és a tartalomkontroll nyilvános bírálhatóságát feltételezi – mint minden más állami minőségbiztosítás. Amennyiben az erkölcsstan kiváltható hittannal, amelynek oktatását valamely egyház biztosítja, a tartalom állami ellenőrzésének garanciája nem teljesül – ám nem is kívánatos, hogy teljesüljön! A hitoktatás állami kontrollja ugyanis csak az egyházak tanaiba, azaz belügyeibe való beavatkozással lenne megvalósítható, ezt azonban éppen a lelkiismereti szabadsághoz való jog (az állami beavatkozás tilalma) teszi illegitimé. Ha tehát a választható, egyház által szolgáltatott hittanórák tartalma történetesen megfelelne is a lelkiismereti szabadság által szabott tartalmi korlátoknak, e korlátokat az állam nem tudja és nem is akarhatja az egyházi oktatásban kikényszeríteni. Az állami erkölcsoktatás kiválthatósága így bármilyen, egyház által szolgáltatott oktatási tartalommal illegitim. Megfordítva, ez azt jelenti, hogy amennyiben az állam kötelezővé teszi a legitim tartalmú erkölcsstan oktatását (demokratikus erkölcs, és/vagy erkölcsi érvelés), akkor nem engedheti meg, hogy az kiváltható legyen hittanoktatással – utóbbi csak fakultatív lehet.

B) Az erkölcsoktatás legitim célja még megfelelően szabályozott tartalom esetén is csak úgy biztosítható, ha a tantárgyat megfelelően képzett tanárok oktatják. A tárgyat tanító tanárok képzésének egyfelől rendszerezett és elmélyült ismereteket kell közvetítenie a demokratikus jogrend és közerkölcs érvrendszereiről, történetéről, és releváns gazdasági illetve szociológiai háttéréről. Másfelől a képzésnek fel kell készítenie az oktatót az erkölcsi érvelésben történő készségfejlesztésre (az érvelés formális eszközeinek átadására), valamint arra, hogy saját erkölcsi meggyőződéseit megkülönböztesse a demokratikus erkőlctől, és visszaszorítsa azt az oktatási folyamat egészében.

A tárgy oktatásának személyi feltételeként jelenleg előírt 60 órás tanárképzés a TASZ véleménye szerint nem alkalmas arra, hogy erre a komplex feladatra felkészítse az oktatókat. Az oktatók várhatóan hiányos kompetenciája pedig még az ellenőrzött legitim oktatási tartalom mellett is könnyen a lelkiismereti szabadság sérelmével járhat.

3. A választásból fakadó további terhek

A jelenlegi magyar közoktatási szabályok szerint az állami iskolák tanulóinak kötelező az erkölcsstan-oktatás, ami helyett választhatnak egyházak által szervezett hit- és erkölcsstan-oktatást. A magánerkölcsi elemeket (is) tartalmazó állami erkölcsstan és az egyházak által szervezett hittan oktatása közötti kötelező választás olyan problémákat vet fel, amelyek különböznek az illegitim célú és egységesen kötelező erkölcsstan-oktatás által felvetettektől.

A) A legsúlyosabb jogsérelem abban jelentkezik, hogy az erkölcsstan és valamely egyház által biztosított hittan közötti választás szükségtelen társadalmi nyomásnak teszi ki azt a szülőt és gyermekét, akik maguktól mind a hittanhoz, mind az illegitim tartalmú (partikuláris erkölcsi rendszert oktató) erkölcsstanhoz képest mást választanának. A választás lehetősége ugyanis jelen esetben nem valódi: csak akkor lenne az, ha bárki választhatná azt, ami neki a legjobban tetszik – ám a rendelkezésre álló alternatívák korlátozottak. Csak olyan hittannal váltható ki az erkölcsoktatás, amit az adott helyen egy egyház megszervez: márpedig azok számára, akik nem hívei az iskolájukban hittant kínáló egyházaknak, ez éppúgy lelkiismereti terhet jelent. Szabadnak semmiképpen sem nevezhető az a választási helyzet, amelyet egy esetleges és önkényes feltételtől, az adott településen történetesen hittant kínáló egyházak számától függ.

Ilyen körülmények között ha a szülő személyes meggyőződése nehezebben vállalható, vagy konkrét társadalmi-gazdasági hátrányokkal jár egy adott társadalmi közegben, a többség pedig nem az állami erkölcsstant támogatja, a szülő azzal tudja mérsékelni a gyermekét érő hátrányt, ha a többség által preferált hittanóra íratja be gyermekét az állami erkölcsstan helyett. Ebben az esetben nincs olyan opció, amikor a lelkiismereti szabadság ne sérülne. A kötelező választás tehát megnehezítheti a kisebbségi helyzetben lévő – akár felekezethez tartozó, akár ateista – állampolgárok számára, hogy saját meggyőződésüket gyakorolják, annak megfelelő oktatásban részesítsék gyermeküket. Ez pedig sérti a kisebbséghez tartozók lelkiismereti szabadságát, hiszen a hátrány nem önmagában a társadalmi körülményekből, hanem az állam által kötelezővé tett választásból fakad.

B) Mindez kiegészül egy további sérelemmel is. Amikor az állam az erkölcsstan és a valamely egyház által biztosított hittan közötti választásra kötelez, a szülőt egy olyan adat kiadására kötelezi, amelyből az ő (és később gyermeke) vallási meggyőződésére (vagy annak hiányára) lehet következtetni. Ráadásul ez a következtetés nem pontos: ha az iménti esetről indulunk ki, akkor a hittan választása nem feltétlenül a szülő vagy a gyerek vallását tükrözi – ez pedig önkényes spekuláció alapja lehet. Az érzékeny adat ugyanis ettől kezdve az iskola – egy állami intézmény – rendelkezésére áll. A probléma abból adódik, hogy mivel a választás kötelező, és ennek következtében valamilyen, a gyerek vagy a szülő lelkiismereti meggyőződésére vonatkozó (vagy arra való következtetésre alkalmas) adat mindképpen az oktatási intézmény birtokába jut, az adatszolgáltatás önkéntességéről vagy beleegyezésről nem beszélhetünk. Ez pedig sérti a magánszféra szabadságát, amelynek alapvető garanciája, hogy állami intézmények nem rendelkezhetnek önkényesen az egyes állampolgárok

felekezeti hovatartozására, meggyőződéseire vonatkozó adatokkal. A jelenlegi jogszabályi környezet pedig nem biztosít megfelelő garanciákat a különleges személyes adatok kezeléséhez. Sem az egyes oktatási intézmények, sem az iskolákat fenntartó központi szerv (a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ, KLIK) nem rendelkeznek erre vonatkozó adatvédelmi szabályzatokkal. Ugyancsak nem a megfelelő garanciákkal kezelheti a hittant oktató egyház sem a tudomására jutó személyes adatokat. (Megjegyezzük, hogy az adatok sokasága miatt még megfelelő jogszabályi környezetben is magas maradna annak kockázata, hogy az adatvédelemre nem kellően érzékeny iskolai dolgozók az összes gyerekről rendelkezésükre álló nagyszámú adatot nem megfelelően, nem az adatvédelmi szabályzatok szerint kezelnék.)

Összefoglalva: Az erkölcsstan és a hittan közötti kötelező választás a lelkiismereti szabadság olyan további sérelmeihez vezet, amelyek hozzáadódnak mind a kötelező, de illegitim célú állami erkölcsoktatás, mind pedig a hittan formájában kiszervezett erkölcsstan-oktatás jogsérelmeihez. Legitim tartalom és megfelelő tanárképzés esetén a választási lehetőség nélkül kötelezővé tett erkölcsstan-oktatás lenne a kevésbé szabadságkorlátozó alternatíva az erkölcsstan és a hittan közötti kötelező választáshoz képest. Az erkölcsoktatás helyett választható hittan esetében viszont csak a kötelező jelleg elhagyása áll összhangban a lelkiismereti szabadsággal.